

Osnovne teorijsko-metodološke pretpostavke očuvanja legata u knjižnicama

Marijana Špoljarić Kizivat¹

Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek

mšpoljaric@gskos.hr

Damir Hasenay

Odsjek za informacijske znanosti

Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku

dhasenay@ffos.hr

Libellarium 13, 2 (2022): 29–52

UDK: 099.5:025.8

Izvorni znanstveni rad / Original Scientific Paper

Primljeno / Received: 14. 2. 2022.

Prihvaćeno / Accepted: 29. 6. 2022.

doi: 10.15291/libellarium.3640

Sažetak

Cilj. Cilj je rada razrada teorijskog okvira očuvanja legata s posebnim osvrtom na specifičnosti koje nalazimo u knjižnicama. Svrha je rada stvaranje teorijsko-metodološkog polazišta za daljnja istraživanja kojima će biti moguće dobiti sveobuhvatniji uvid u stanje očuvanja legata u knjižnicama u Republici Hrvatskoj.

Pristup/metodologija/dizajn. U radu je razrađen teorijski pregled najvažnijih tema u okviru problematike očuvanja legata u knjižnicama. Prikazan je pregled relevantne literature pri čemu je poseban fokus stavljen na razmatranja terminoloških i pravnih pitanja te problematiku očuvanja, obrade, organizacije i smještaja legata u knjižnicama kao i pitanja njihova vrednovanja i uporabe.

Rezultati. Na temelju teorijskih razmatranja dobiven je uvid u percepciju legata kao vrijednosti i za knjižnicu i za širu lokalnu zajednicu. Sveobuhvatno je definiran pojam legata u knjižnicama s čitavoga niza gledišta, a poseban naglasak stavljen je na moguće prepreke i probleme s kojima se susreću knjižničari u radu s ovim posebnim zbirkama. Razmatrana je problematika legata kroz različite aspekte upravljanja zaštitom što je rezultiralo definira-

¹ Rad je nastao na temelju doktorske disertacije Marijane Špoljarić Kizivat „Organizacija i očuvanje zbirke legata u knjižnicama“, obranjene na Sveučilištu u Zadru 18. lipnja 2020. pod mentorstvom prof. dr. sc. Damira Hasenaya i komentorstvom doc. dr. sc. Maje Krtalić.

njem sveobuhvatnog teorijskog okvira očuvanja legata u knjižnicama.

Ograničenja. Problematika legata, njihove organizacije i očuvanja u RH nije do sada sustavno istraživana. Prepreke u radu s legatima najčešće su vidljive kroz raspršene podatke o zbirkama i/ili nepostojanje evidencije baštinskih zbirki na nacionalnoj razini. Također je u velikoj mjeri prisutna i neobrađenost zbirki zbog nedostatka osoblja, financijskih i prostornih ograničenja, a što za rezultat ima nedostupnost građe za korisnike, te neprepoznatost legata kao vrijednosti na institucionalnoj, regionalnoj i nacionalnoj razini.

Praktična primjena. Rad treba promatrati kao temeljni doprinos sustavnom promišljanju legata u knjižnicama, njihovoj organizaciji te očuvanju i prezentaciji u kontekstu kulturne baštine kao jednog osobito značajnog dijela kulturne baštine.

Originalnost/vrijednost. Mogući su različiti pristupi obradi, organizaciji, pohrani i dostupnosti legata u knjižnicama. U radu je prikazan teorijski okvir očuvanja legata i najvažniji podaci o njihovu upravljanju i organizaciji. Razrada teorijskog okvira očuvanja legata u knjižnicama predstavlja polazište za daljnje sveobuhvatno i sustavno istraživanje legata kao vrlo važnog dijela cjelokupnog korpusa naše kulturne baštine. Pri tome se valja osobito usmjeriti na pitanja implementacije učinkovitih rješenja u knjižničnoj praksi.

KLJUČNE RIJEČI: legat(i), očuvanje legata, posebne zbirke, upravljanje legatima

1. Uvod u problematiku legata

Očuvanje legata složena je i višeslojna problematika koja predstavlja izazov za brojne informacijske (baštinske²) ustanove. Pristup toj problematici treba biti interdisciplinarni te nužno uključivati teorijska razmatranja kao podlogu implementacije svrsishodnih i učinkovitih rješenja u praksi. Prije konkretnih aktivnosti koje informacijske ustanove provode u očuvanju legata, potrebno je razmotriti brojna terminološka, organizacijska, infrastrukturna, operativna, pravna, financijska, povijesna i kulturološka pitanja. Polazište za razumijevanje složenosti ove problematike nalazimo u definiciji kulturne baštine. Poprilično sveobuhvatnu definiciju nalazimo na mrežnim stranicama Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske gdje se navodi da je „kulturna baština, kako materijalna tako i nematerijalna, zajedničko bogatstvo čovječanstva u svojoj raznolikosti i posebnosti, a njena zaštita jedan je od važnih čimbenika za prepoznavanje, definiranje i afirmaciju kulturnog identiteta“ (Ministarstvo kulture i medija, Kulturna baština). Dakle, u temeljima ove problematike nalaze se suštinska pitanja kolektivne opstojnosti kao takve, ali i temeljna pitanja društvenog identiteta uvjetovanog kulturom i povijesnim promjenama. Informacijske (baštinske) ustanove imaju veliku odgovornost u smislu očuvanja navedenih vrijednosti pri čemu posebno knjižnice

² U širem smislu zajedničkim imenom baštinske ustanove nazivamo sve ustanove koje skrbe za kulturnu baštinu u svim njezinim oblicima, no u užem smislu tu ponajprije mislimo na arhive, knjižnice i muzeje, koji čuvaju pokretnu kulturnu baštinu. Oni upravljaju baštinom kroz različite oblike odabira, dokumentiranja, očuvanja i zaštite te interpretacije u svrhu njezina posredovanja suvremenicima, ali i budućim naraštajima. Prijenos znanja sastavni je dio procesa prikupljanja, pohrane i čuvanja, a jednak je za sve tri ustanove. Današnji objedinjujući koncept cjelovita je briga za baštinu koji ju sagledava kao kolektivnu memoriju, kontinuirani proces izgradnje sustava informacija (Katić 2011, 11–21).

imaju ulogu kao čimbenik kulturnog, društvenog i znanstvenog razvoja. Prema tradicionalnoj podjeli, kulturna se baština dijeli na već spomenutu materijalnu i nematerijalnu baštinu, a nadalje materijalna se kulturna baština dijeli na pokretnu i nepokretnu. Pokretnu kulturnu baštinu čine predmeti, stvari koje su svjedoci čovjekova umijeća, života i djelovanja te koji čuvaju i prenose stvarnu povijest vremena u kojem su nastali (Maroević 2001, 237). Kulturna baština pohranjena u baštinskim ustanovama, ponajprije u knjižnicama, muzejima i arhivima dio je pokretne kulturne baštine. Već u ovim uvodnim razmatranjima nailazimo na potrebu za jasnim terminološkim razgraničenjima pojmova, tj. potrebu za ispravnim razumijevanjem često korištenih pojmova koji se ponekad neprecizno, čak i pogrešno koriste. Naime, pojedinačni dijelovi kulturne baštine nazivaju se kulturno dobro. U literaturi se izraz kulturno dobro (engl. *cultural property*) i kulturna baština (engl. *cultural heritage*) često upotrebljavaju kao sinonimi. Međutim, iako ti izrazi imaju slično značenje, nisu u potpunosti isti. Kulturnu baštinu (ili kako se često navodi nasljeđe) valja promatrati u širem, sveobuhvatnijem značenju te se odnosi na ukupnost kulturnih dobara, pripada području javnog interesa i pridonosi općem dobru (Vuković 2011, 100). Kulturno dobro pak označava pojedine, konkretne objekte ili nematerijalne manifestacije kulture koji su vrijedni zaštite (Šošić 2014, 842). Tako su kao kulturno dobro u Republici Hrvatskoj registrirani pojedinačni dijelovi kulturne baštine, čije očuvanje i zaštitu regulira Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (NN 69/99, 151/03, 157/03, 100/04, 87/09, 88/10, 61/11, 25/12, 136/12, 157/13, 152/14, 98/15, 44/17, 90/18, 32/20, 62/20, 117/21), ali i drugi zakoni i pravilnici koji nalažu nadzor i skrb za baštinu.³ Svojevrsnom analogijom u odnosu na određenje pokretne kulturne baštine možemo prepoznati pokretna kulturna dobra koja npr. mogu biti zbirka predmeta u knjižnicama, arhivska građa i rukopisi, kao i stare i rijetke knjige.⁴ Knjižnice se u postupanju s kulturnim dobrom vode prema Napatku za provođenje postupka registracije kulturnoga dobra,⁵ a svojstvo kulturnoga dobra stječe se upisom u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske,⁶ koji vodi Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske. O terminološkom određenju pojma legat detaljnije će biti riječi u nastavku rada no ovdje valja spomenuti da legate u pravilu promatramo kao dio pokretne kulturne baštine, baštinske zbirke, s istaknutom kulturno-povijesnom vrijednošću, a u pravilu ih nalazimo pohranjene u različitim baštinskim ustanovama. Legati imaju kulturnu, povijesnu i/ili znanstvenu vrijednost, a njihovi su stvaratelji često izuzetno značajni za zavičaj, regiju ili državu. U tom smislu legati predstavljaju vrijednu pokretnu kulturnu baštinu, ali se problem javlja s njihovim nejasnim pravnim statusom. Iako je u hrvatskoj pravnoj literaturi jasno definirano koja

³ Hrvatski zakoni koji nalažu nadzor i skrb za baštinu su sljedeći: Zakon o knjižnicama i knjižničnoj djelatnosti (2019.), Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (1999.) te propisi – Pravilnik o matičnoj djelatnosti knjižnica u Republici Hrvatskoj (2021.), Pravilnik o Registru kulturnih dobara Republike Hrvatske (2001., 2007.), Pravilnik o zaštiti knjižnične građe (2005.), Pravilnik o označavanju nepokretnih kulturnih dobara i objekata u kojima su smještene zbirke kulturnih dobara (2006.) i Pravilnik o obliku, sadržaju i načinu vođenja Registra kulturnih dobara Republike Hrvatske (2011.).

⁴ U literaturi i praksi često nailazimo na pojam pisana (kulturna) baština koja se može promatrati kao kultura zabilježena pismom i javlja se u mnogim oblicima, a najčešće kao pokretna kulturna baština – rukopisna, tiskana, digitalna, digitalizirana te se definira kao ljudsko ostvarenje čija je svrha informiranje. Glavnina pisane baštine u vidu pokretne kulturne baštine pohranjena je u knjižnicama, muzejima i arhivima (AKM zajednica), tj. ranije spomenutim baštinskim ustanovama (Horvat i Hasenay 2020, 395).

⁵ Dostupno na: http://maticna.nsk.hr/wp-content/uploads/2021/09/Napatuk-za-provođenje-postupka-registarcije-kulturnoga-dobra_2021-09-22.docx (2022-01-10).

⁶ Dostupno na: <https://registar.kulturnadobra.hr/#/> (2022-01-17).

se građa smatra knjižničnom baštinom⁷ i kulturnim dobrom,⁸ njome legat nije obuhvaćen. Legati većinom nisu registrirana baština, nego baština koja još nije dospjela pod zakonski ili institucionalni tretman i zaštitu. Nisu sve knjižnične zbirke pisane baštine ujedno i kulturno dobro i nemaju sve reguliran status, što ne mora značiti da nisu vrijedne zaštite i da u pravom smislu te riječi ne predstavljaju baštinske zbirke. To mogu biti i zbirke za koje se predmnijeva da imaju svojstva kulturnog dobra te koje se vrednuju po određenim kriterijima. Ta se građa u pravilu identificira po formalnim kriterijima starosti (pripadnosti knjige određenom razdoblju), rijetkosti te kriterijima po kojima se građa vrednuje s obzirom na svog autora, sadržaj, likovnu opremu, uvez, izdavača i tiskara, vrstu pisma, dodatke (zemljopisne karte, grafičke listove i mape i sl.) te provenijenciju (pripadnost određenoj privatnoj zbirci) (Saračević-Würth 2012, 27). Uz navedene kriterije, praksa i ankete izdvajaju još i unikatnost (sačuvan mali broj primjeraka), značenje djela (kulturno, povijesno, utjecaj na sredinu u kojoj je nastalo) i sl. (Komisija za zaštitu knjižnične građe. Rezultati ankete: Primjena Pravilnika o zaštiti knjižnične građe koja ima svojstvo kulturnog dobra 2011).

Iz ovih uvodnih razmatranja razvidna je potreba sustavnog i sveobuhvatnog pristupa problematici očuvanja legata. Na tragu te činjenice, cilj je ovoga rada razrada teorijskog okvira očuvanja legata s posebnim osvrtom na specifičnosti koje nalazimo u knjižnicama. Svrha je rada izgradnja teorijskog polazišta za sveobuhvatni pregled stanja u Republici Hrvatskoj te poticaj za provedbu sustavnih istraživanja legata kao važnog dijela cjelokupnog korpusa naše kulturne baštine.

2. Terminološko određenje pojmova koji se odnose na ostavštine

Kako je već uvodno spomenuto, legat valja promatrati kao dio pokretne kulturne baštine, najčešće u vidu baštinskih zbirki s istaknutom kulturno-povijesnom vrijednošću. Legati su pohranjeni u različitim baštinskim ustanovama, a problematika njihova očuvanja u Republici Hrvatskoj nije do sada sustavno istraživana. Najviše informacija o samim legatima u knjižnicama saznaje se putem mrežnih stranica knjižnica, koje najčešće daju kratak pregled zbirke, sadržaj, nastanak i organizaciju zbirki u pojedinim knjižnicama, a informacije je moguće pronaći i u stručnim radovima i monografijama u kontekstu posebnih zbirki i darova ili u katalozima izložbi.

Proučavajući spoznaje o legatima u knjižnicama, dolazi se do različitih terminoloških okvira na jezičnoj i hijerarhijskoj razini. Kod prijevoda engleskih termina na hrvatski jezik nailazi se na više rješenja. U inozemnoj literaturi semantički su srodni engleski pojmovi *legacy* (bašti-

⁷ Knjižnična baština (knjižnične baštinske zbirke) su „zbirke stare i rijetke građe (rukopisi do 15. st., ali i noviji, ovisno o nizu drugih kriterija; tiskopisi do 1850.), zbirke obveznog primjerka Croatica (knjige, časopisi, novine) u tiskanom i/ili elektroničkom obliku te zbirke građe posebne vrste (grafike, crteži, zemljopisne karte, atlasi, globusi, zbirke sitnog tiska – razglednice, brošure i sl.)” (Strategija zaštite, očuvanja i održivog gospodarskog korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske za razdoblje 2011.–2015., 2011, 26).

⁸ Status kulturnog dobra imaju „knjige i ostala tiskana građa (novine, časopisi, plakati i dr.) nastala do 1850. godine te sva rukopisna građa javnih knjižnica i knjižnica” (Zakon o knjižnicama i knjižničnoj djelatnosti (NN 17/19).

na, ostavština, te (figurativno) nasljeđe) (Drvodelić 1981, 417) i *bequest* (oporučni zapis, legat) (Drvodelić 1981, 58). U rječniku koji sadrži pojmove iz anglosaksonske stručne literature, zabilježen je samo izraz *bequest* koji se prevodi kao ostavština ili legat (Knjižničarstvo i srodna područja 2010, 14) što je identično i u prijevodu stručnih izraza iz knjižničarstva prema 2. izdanju UNESCO-a (Thompson 1965, 49). *Bequest* nalazimo opisan i kao dar materijalne imovine putem oporuke (Reitz 2004); to je dar koji se daruje putem oporuke što ga donekle razlikuje od pojma *legacy* koji formalno jest *bequest*, ali se ujedno upotrebljava i u smislu dara, kada donator ostavlja dar kao ostavštinu (Sherman Smith i Lehrer 2000, 112–116).

Osim kod prijevoda, razumijevanje je legata u literaturi i praksi poprilično različito, neujednačeno i nedosljedno. Mnoštvo je pojmova koji se odnose na ostavštine te ih je u sustavnom razmatranju ove problematike potrebno terminološki odrediti što preciznije, uzimajući u obzir kontekst u kojem se koriste te ih u tom smislu sagledati s više stajališta. Tako, primjerice, gledajući povijesno-pravno utemeljenje imenovanja ostavština u knjižnicama, srpski i bosansko-hercegovački autori Kovačević, Begenišić i Injac-Malbaša (2014), Šmulja (2013, 52–61) i Mirčov (2004, 11–16) razlikuju biblioteke cjeline (ostavštinu oporučno ostavio ili vlasnik ili netko od njegovih nasljednika instituciji kulture, najčešće knjižnici, arhivu ili muzeju) i legate (dio ili cjelokupna ostavština dana u nasljeđe nekoj osobi ili instituciji, isključivo na osnovi oporuke, koji, inače, po zakonu, ne bi imali pravo na to nasljeđe).

Darovatelj ostavlja privatnu knjižnicu javnoj instituciji kao dar i u tom smislu razlikuje se više vrsta darova. Ta je činjenica važna s terminološkog stajališta jer vrsta dara često označava i njegovo imenovanje te se bilježi kao legat, ostavština, memorijalna i spomenička zbirka / knjižnica, privatna knjižnica, posebna zbirka, književni arhiv / književna ostavština / ostavština književnika, osobni arhivski fond i drugo. Pojam ostavština u kontekstu ove problematike treba promatrati kao pisanu ostavštinu pojedinih osoba, njihove službene spise, dnevnike, književna, filozofska ili znanstvena djela, kao i njihovu korespondenciju. Valja zapaziti i da se postupno kroz povijest u europskim knjižnicama pravi razlika između rukopisa, ostavštine i zbirke autografa (Kolanović 2007, 11). Memorijalna pak knjižnica osniva se u znak sjećanja na neku zaslužnu osobu ili značajan događaj, a u literaturi nalazimo i naziv spomen-knjižnica (Jokanović et al. 1984, 125), u engleskom prijevodu *memorial library* (Knjižničarstvo i srodna područja 2010, 91). Memorijalne su knjižnice zbirke unutar knjižnica, koje se nazivaju po darovatelju, ili su te zbirke jezgra oko koje se kasnije izgrađivala cjelovita zbirka o životu i djelu određena uglednika (Aparac-Gazivoda 1993, 3). Dvojbe u vezi s terminologijom, kao i probleme oko oblika postojanja i njihova postavljanja i održavanja, navodi T. Aparac-Gazivoda (1993, 2–7). Naziv spomenička knjižnica (kao svojevrtni sinonim memorijalne knjižnice) u suštini je kulturno-povijesni termin, čija se uporaba bilježi za knjižnice (većinom privatne), posvećene životu i djelu značajne osobe, ali i za knjižnice u samostanima i župama koje posjeduju stare vrijedne zbirke. U inozemnoj se pak literaturi izraz spomenička knjižnica rabi za zbirke posvećene životu i djelu jedne osobe, tj. odnosi se na knjižnice ili zbirke koje je pojedini filantrop darovao zajednici (Aparac-Gazivoda 1993, 2). Razvidno je dakle da je različita terminologija imenovanja ostavština u baštinskim ustanovama, pa tako i u knjižnicama, rezultat različitih tradicija razvoja ustanova koje ih posjeduju, ali istovremeno i različitog pristupa ostavštini, bilo kao materijalnom dobru, izvoru istraživanja ili kulturnoj baštini. Prema tome, definicija pojma ovisi o instituciji u kojoj će se ostavština naći i u kojoj će se mjeri slijediti pravni ili povijesni temelji legata. U kontekstu sadržajne dimenzije ovoga rada bit će kao objedinjavajući (krovni) termin korišten pojam „legat“, što znači da su njime obuhvaćene sve ostavštine bez obzira na način njihova dolaska

u knjižnicu i bez obzira na vrstu građe sadržane u ostavštini uz uvažavanje svih terminoloških specifičnosti koje iz tog objedinjenog pojma proizlaze.

S terminološkog stajališta vrlo je važno zapaziti i da se stroge podjele na arhivsku/muzejsku/knjižničnu građu polako gube te im je zajedničko da građa nastala djelovanjem neke osobe ima status zasebne cjeline. U novije vrijeme razvija se svojevrsni interdisciplinarni pristup ostavštinama u baštinskim ustanovama i uviđaju se zajednički (terminološki) problemi s kojima se ustanove susreću te se na tragu zajedničkih traženja rješenja pristupu baštini održavaju raznovrsni skupovi, i domaći i međunarodni, na kojima baštinski stručnjaci i istraživači izmjenjuju iskustva.⁹

3. Legati u kontekstu baštinske i zavičajne građe

Baštinske zbirke sa svojstvom kulturnog dobra ili za koje se to predmnijeva nalazimo u svim vrstama knjižnica. Tiskana i rukopisna baština u hrvatskim je knjižnicama najzastupljenija u nacionalnoj, znanstvenim i (starijim) sveučilišnim knjižnicama te knjižnicama u sastavu vjerskih zajednica (Katić 2011, 32). Kako legati nisu samo stara i rijetka knjiga, nego i građa novijeg datuma i zavičajna građa, kao i građa zavičajnih autora, potrebno ih je tražiti u svim vrstama knjižnica, posebice u narodnim knjižnicama. Većina znanstvenih i sveučilišnih knjižnica razvila se iz nekadašnjih naučnih/opće-znanstvenih knjižnica, osnovanih na temelju fondova javnih, najčešće gradskih knjižnica, koje su djelovale od prve polovine 19. st. do šezdesetih godina 20. st. Osnovu njihova fonda u pravilu čine donirane privatne knjižnice i zbirke pristigle iz različitih svjetovnih i vjerskih ustanova, društava i sl. Tamošnja je građa uglavnom vezana uz širi i užu zavičaj, a knjižne zbirke nekadašnjih čitaonica postaju temelj zavičajnih zbirki u sveučilišnim, ali i gradskim knjižnicama (Katić 2011, 35–48). Posebne su pak zbirke jedan od kulturnih identifikatora pojedinih sveučilišnih knjižnica i njihov su sastavni dio (Miletić-Vejzović 2010, 304–305). Osim rukopisa i starih knjiga, sadrže građu specifičnu po njihovoj starosti, financijskoj vrijednosti i/ili povezanosti sa značajnim osobama ili institucijama u povijesti, kulturi, politici, znanosti ili umjetnosti.

U inicijalnim fondovima starijih gradskih knjižnica, osim integriranih pučkih knjižnica i čitaonica, znatan dio čine i pokloni pojedinaca (Mesić 1996, 109–110). Baštinska građa u narodnim knjižnicama obuhvaća vrijedne starije primjerke zavičajne građe, ostavštine i privatne zbirke, koje darom ulaze u fond zavičajnih zbirki narodnih knjižnica, te primjerke druge vrijedne građe u fondu knjižnice (Smjernice za zaštitu knjižnične građe u narodnim knjižnicama 2011, 4). Narodne knjižnice, između ostaloga, prikupljaju i čuvaju zavičajnu građu kao spomeničku baštinu pojedinih lokalnih entiteta, otkupom i prihvaćanjem darova pojedinih lokalno značajnih privatnih knjižnih zbirki, ostavština i donacija (Zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama 2013, 2014, 1). Znameniti, ali i anonimni pojedinci koji daruju ili prodaju svoje knjižnice ili pojedinačne knjige nekoj baštinskoj ustanovi zaslužni su za izgradnju baštinskih zbirki te time iskazuju brigu za trajno očuvanje nacionalne tiskane baštine (Katić

⁹ U Republici Hrvatskoj to su seminar *Arhivi, knjižnice, muzeji*, koji se kontinuirano održava od 1997., zatim Međunarodni stručni skup *Muzej(i) i književnost(i)* (održan 2006.), Znanstveno-stručni skup *Rukopisne ostavštine kao dio hrvatske baštine* (održan 2014.), kao i skupovi baštinske tematike koji se održavaju u Zadru, Osijeku, Zagrebu.

2011, 87). Dakle, zavičajna je zbirka kao takva, temeljni kroničar lokalne zajednice i lokalne povijesti te je stoga zadaća hrvatskih narodnih knjižnica da očuvaju zavičajne zbirke, kao „najbaštinski“ dio svoga fonda (Krpan Smiljanec 2016, 179–180), a u tom kontekstu i legate kao sastavni dio tog nasljeđa.

4. Osnivanje knjižnica i legati

Temelji su izgradnje fonda mnogih sveučilišnih, narodnih i specijalnih knjižnica diljem svijeta ostavštine poznatih bibliofila ili su njihovi darovi kasnije uvelike potpomogli u stvaranju i razvijanju fonda knjižnice. Privatne su zbirke u Europi postale temelji velikih poznatih knjižnica, kao što su npr. knjižnica Mazarin u Francuskoj, u Engleskoj knjižnica Bodleiana, knjižnica Britanskoga muzeja, Britanska nacionalna knjižnica itd. U Sjedinjenim Američkim Državama pak, na temeljima privatnih knjižnica izgradio se fond knjižnice Sveučilišta u Durhamu, knjižnica Sveučilišta u Chicagu, Kongresna knjižnica i mnoge druge. Ta se tradicija nastavlja i u 20. st., kada nastaju knjižnice J. P. Morgana, H. E. Huntingtona, W. C. Clementsa i druge.

U 17. st. nastaje hrvatska najpoznatija kneževska knjižnica, najznačajnija i najmodernija stručna knjižnica tadašnje srednje Europe, knjižnica Nikole Zrinskoga. Ona se danas čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Ostavljanje privatnih knjižnica javnim institucijama u Hrvatskoj počinje u 18. st., kada se osniva i prva javna knjižnica, 1777., darom Baltazara Adama Krčelića. Svoje privatne knjižnice Kr. Sveučilišnoj knjižnici daruju grofica Eleonora Patačić, biskup Maksimilijan Vrhovac i Nikola Tomašić. Isto tako, tijekom stvaranja knjižničnog fonda današnje Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu više je značajnijih donatora (Tomečak 2007, 69). I druge sveučilišne i znanstvene knjižnice u svojim fondovima imaju legate; nalazimo ih u sveučilišnim knjižnicama u Splitu, Rijeci, Zadru i Puli te u znanstvenim knjižnicama u Zadru i Dubrovniku. Narodne knjižnice u Republici Hrvatskoj većinom imaju temelje u tradiciji ilirskih čitaonica, u kojima se, također, mogu pronaći i ostavštine znamenitih građana i obiteljske knjižnice, npr. u Požegi, Čakovcu, Varaždinu, Rijeci, Crikvenici, Opatiji, Umagu, Vinokovcima, Slavanskom Brodu, Osijeku i drugdje. Dakako, i u današnje vrijeme pojedinci daruju svoje privatne knjižnice i vrijedne zbirke javnim institucijama, pa tako, primjerice, nalazimo primjere u Znanstvenoj knjižnici Dubrovnik, Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu i sl. Legate je moguće pronaći i u drugim institucijama, kao što su arhivi, muzeji, galerije, instituti, akademija, fakulteti, knjižnice u sastavu vjerskih zajednica itd.

5. Zakonski okviri poticanja darova

Za bolje razumijevanje legata te potrebe za njihovim očuvanjem nužno ih je razmotriti i u svjetlu tzv. fenomena darivanja, tj. okruženja i konteksta u kojem se odvija navedeni fenomen pri čemu zakonski (ili u širem smislu legislativni) okvir ima značajnu ulogu. Darivanje je društveni fenomen koji se može iščitati i razmatrati s više aspekata, od antropoloških i psiholoških do kulturoloških, društvenih i povijesnih. U nešto užem smislu tog pojma nailazimo na termin darovanje (lat. *donatio*) koji se u pravilu promatra kao svojevrsni pravni posao kojim jedna ugovorna strana (darodavac, donator) drugoj strani (daroprimcu) namje-

njuje neku imovinsku korist. Ispunjenjem tog ugovora umanjuje se imovina darodavca i povećava imovina daroprimca, a ono što darovanjem dobiva daroprimac naziva se dar (poklon) (*Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje 2021). U kontekstu problematike kojom se bavi ovaj rad, dar možemo promatrati kao nešto pažljivo skupljano, svojevrsna privatna knjižnica koja je odraz osobe sakupljača, čitača, darovatelja. Promatrajući ga kao takvog razvidno je da se dar nužno treba promatrati kroz filantropiju, kao dobrovoljni individualni čin ili grupno davanje, s ciljem ulaganja u opće dobro, zbog postignuća viših ciljeva. Razlozi su darodavca (donatora) uglavnom u skladu s društvenim, simboličnim i sličnim neekonomskim vrijednostima, odnosno donacije su najviše usmjerene na ostvarenje kulturnih vrijednosti, u svim njihovim oblicima.

Filantropska namjera u podupiranju misije institucije posebice je prisutna u anglosaksonskom društvu. Jednako tako, tamošnja porezna politika potiče filantropiju. Usustavljen je i model prema vrstama darovanja, nastalih na temelju poreznih propisa, koji reguliraju dobrotvorne darove i porezne olakšice dostupne darovateljima (Sherman Smith i Lehrer 2000, 64–66). Iz usporednog pregleda poticaja u privatna ulaganja u kulturi EU-a i SAD-a zaključuje se da se većina razlika očituje u odredbama fiskalne politike, pri čemu SAD koristi više poreznih mjera čiji je cilj poticanje privatnih davanja u kulturi. Mjere obuhvaćaju veći udio donacija pojedinaca u ukupnom iznosu privatnog financiranja kulture, veći iznos gornje granice za porezne olakšice kod donacija pojedinaca, prava na porezne olakšice i drugo (Institut za međunarodne odnose et al. 2011, 13–14). Brojne države članice EU-a uvele su mjere za poticanje donacija pojedinaca u kulturnoj politici, slijedeći primjere SAD-a i zemalja anglosaksonske tradicije. Neke od tih zemalja (poput Njemačke, Italije i Grčke) imaju posebne poticaje kod oporezivanja nasljedstva te ono može biti smanjeno i do 60 % (Njemačka) (Institut za međunarodne odnose et al. 2011, 10).

Porezna politika u Republici Hrvatskoj nije toliko poticajna za darovanje i ostavljanje legata javnim institucijama. Razlozi su tomu odsutnost općenite društvene kulture filantropije i donatorstva, kao i otežavajuća okolnost što hrvatsko zakonodavstvo dugo nije poticalo donacije, nego ih je čak i oporezivalo (Balog 2010, 47). Porezno se priznaju darovanja učinjena u tuzemstvu za kulturne, znanstvene, odgojno-obrazovne i druge općekorisne svrhe udrugama, do 2 % prihoda ostvarenog u prethodnoj godini. Također, javne ustanove ne plaćaju porez na darove (Jančiev i Supić 2016, 238). Porez na nasljedstva i darove plaća se po stopi od 4 %. Porez na nasljedstva i darove reguliran je Zakonom o financiranju jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave (NN 127/17, 138/20), Zakonom o nasljeđivanju (NN 48/03, 163/03, 35/05, 127/13, 33/15, 14/19) i Zakonom o lokalnom porezu (NN 115/16, 101/17). U kontekstu hrvatske pravne terminologije, darovanje i donacije predstavljaju sinonime, dok se sponzorstvo u poreznom smislu razlikuje. S druge pak strane darovi knjižnicama i legata u poreznoj se politici nigdje posebno ne izdvajaju.

6. Dolazak i evidencija legata u knjižnicama

Raznovrsnost terminoloških okvira i složenost razmatrane problematike ogleda se i u promatranju legata prema modalitetima nabave te prema izgradnji i oblikovanju knjižničkog fonda. Legat na različite načine dolazi u knjižnicu, npr. donacija/dar, otkup, kupovina i sl. Darovi u knjižnicama još uvijek imaju značajnu ulogu u izgradnji knjižničnih zbirki, iako se

navodi da je praksa ostavljanja darova putem legata posrnula naspram najuspješnijeg vremena iz 1980-ih i 1990-ih. Više od 90 % darova su ostavštine, a posljednjih 40 godina ostavštine kontinuirano rastu (4,5 %), više od ikoje druge kategorije darova (Johnson 2010, 6–26). Slična je situacija u Republici Hrvatskoj. Naime, pregledom arhive statističkih podataka na Portalu matične djelatnosti knjižnica u Republici Hrvatskoj (2017. – 2020.) i mrežnim stranicama Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, u hrvatskim narodnim knjižnicama u razdoblju od 2009. do 2020. situacija se s darovima tijekom godina mijenjala, izmjena je rasta i blagog pada broja darova, dok je općenito uočen prosječan rast broja darova i zamjena za otprilike 8 000 svezaka godišnje (178 %). Također se bilježi rast broja svezaka u zavičajnim zbirka u Republici Hrvatskoj (za 106 %) i rast broja ostalih posebnih zbirki (za 241 %).¹⁰ U tom smislu javlja se općenita potreba reorganiziranja politike prihvaćanja darova u smjeru izgradnje specijalnih zbirki i ograničavanja na jedinstvene i vrijedne primjerke građe prikladne arhivima i posebnim zbirka. Ostale su vrste darova često opterećenje fonda, i fizičko i financijsko, zbog troškova obrade, smještaja i skrbi o građi (Bishop, Smith i Sugnet 2010, 117). Nekoliko osnovnih smjernica određuju neophodne uvjete ostavljanja legata knjižnici: legat treba biti u skladu s misijom i djelatnošću knjižnice, kao i u skladu s potrebama korisnika ili lokalne zajednice te knjižnica treba osigurati profesionalne uvjete čuvanja i prezentacije legata korisnicima (Arbutina 2016, 46). Govoreći o kriterijima koji bi bili važni za prihvaćanje legata u knjižnici, prvi se odnosi na sam sadržaj legata koji mora imati visoku kulturnu, povijesnu ili znanstvenu vrijednost, a drugi se kriterij odnosi na osobu koja je stvarala svoju književnu i/ili drugu zbirku i koju u formi legata ostavlja knjižnici. Ta osoba mora biti izuzetno značajna za zavičaj, regiju ili čitavu zemlju, jer neće svaki dar biti automatski uvršten kao legat zato što je to nečija privatna knjižnica (Arbutina 2016, 47).

Pregled literature hrvatskih zakonskih okvira i pitanja izgradnje zbirki vezanih uz darove u knjižnicama prati nekoliko istraživanja. Početci sežu u pedesete godine 20. stoljeća i rad B. Hergešić (Hergešić 1958/1959, 9–23). Početkom 2000-ih smjernice za izgradnju zbirki, kao pisani, javno objavljeni dokument, uglavnom ne postoje u hrvatskim knjižnicama (Nebesny i Švob 2002, 56–75). Na tom tragu, provodi se istraživanje o postupanju s darovima u hrvatskim narodnim i akademskim knjižnicama (Hebrang-Grgić 2011, 167–171), sa zaključkom da postupanje s darovima u Republici Hrvatskoj nije formalno određeno te je potrebna izrada specifičnih smjernica koje bi bile u skladu s IFLA-inim smjernicama. Načelno se može ustvrditi da se o smjernicama za izgradnju nedovoljno piše i najčešće se spominju u radovima iz područja izgradnje fonda (Kosić i Heberling Dragičević 2017, 165). U svemu navedenome, legati se ne spominju kao posebne vrste darova. Međutim, postoji okvir prema kojemu se može razvijati praksa u hrvatskim knjižnicama, s uvažavanjem zavičajne kulture i lokalnim potrebama knjižnice. Naime, odnos prema baštinskoj građi i ostavštinama definira se najčešće u okviru zavičajnih zbirki. *Okvir smjernica za izradu pisane politike nabave građe i izgradnje zbirki u narodnim knjižnicama* (2012) navodi da politika izgradnje zbirki uključuje izjavu o izgradnji posebnih zbirki, kao i izjavu o izgradnji zavičajne zbirke, a u okviru nje i baštinskoj građi i ostavštinama. U *Preporukama za ustroj zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama i drugim knjižnicama (ustanovama) koje prikupljaju knjižničnu zavičajnu građu* (2009) dar se navodi kao oblik popunjavanja zavičajnoga fonda te se navode vrijedni darovi pojedinaca, ustanova,

¹⁰ Podaci su dobiveni izračunom podataka iz službene statistike matične službe za narodne knjižnice RH pri Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu u razdoblju od 2009. do 2020.

udruga i organizacija, dok se donacije i ostavštine čuvaju kao cjelina, bez obzira na vrstu građe.

Politika prihvaćanja darova ovisi o vrsti knjižnice (narodna, znanstvena, specijalna i dr.), njezinom poslanju, posebnosti svake knjižnice, okruženju i korisnicima. Knjižnice procjenjuju dostupnost sredstava koja su potrebna da bi se građa primila, obradila, učinila dostupnom, čuvala i pohranila, jer svaki dar svojim ulaskom u knjižnični fond nosi sa sobom svoje troškove. S druge pak strane, kako je legat statična zbirka koja se ne popunjava niti mijenja (osim u rjeđim slučajevima naknadnog darovanja ili otkupa preostalih dijelova privatne knjižnice određene osobe), njegova statičnost može uvelike olakšati obradu i organizaciju. Jednom „postavljen“ legat u prostoru vjerojatno se neće mijenjati, ne treba se planirati razvoj zbirke u smislu prostornog širenja i naknadnih troškova obrade i smještaja, nego samo očuvanja i prezentacije.

Nakon stručnog odabira i primitka darova u knjižnicu, potreban je sustavan i sveobuhvatan pristup rješavanju problema evidencije zbirki i neobrađene građe. Ovdje svakako valja istaknuti važnu ulogu formalnih smjernica jer se u njima može definirati i način obrade darova. Knjižnica samostalno može odlučiti koje će darove katalogizirati te hoće li i na koji način (kod obrade ili smještaja građe) istaknuti legate kao posebnu zbirku i cjelinu. Različita mogućnost obrade građe može odrediti različite mogućnosti fizičke organizacije legata, kao i pohrane i čuvanja. Općenito, obrada se legata u bitnim značajkama ne razlikuje od obrade ostalih posebnih zbirki. Svaka se vrsta građe obrađuje prema standardima za tu vrstu građe, uz prilagodbe pojedinih institucija svojim specifičnim potrebama i zahtjevima. Mnoštvo je načina obrade građe i isticanja njezine vrijednosti u kataložnom zapisu. Jedan je od njih bilježenje različitih podataka o prijašnjim vlasnicima građe (knjiga) i podataka o provenijenciji. Takav način obrade osigurava dostupnost zapisima u lokalnoj bazi podataka i njihovo uključivanje na europskoj i svjetskoj razini, omogućava izradu posebnih bibliografija darovatelja. Provenijencija ima posebno značenje za posebne zbirke i njezine korisnike iz više razloga: dokaz o vlasništvu može knjigu učiniti puno vrijednijom ili važnijom korisnicima ili instituciji, a znanje o sadržaju zbirke pridonosi uvidu u istraživanje bivšeg vlasnika/sakupljača (Lundy 2008, 164–172). Time se omogućava istraživanje nastanka i povijesti određene zbirke ili knjižnice, kao i istraživanje kulturno-povijesnih prilika u kojima je određena osoba živjela. Na tragu osuvremenjivanja dosadašnjih kataložnih pravila, u želji stvaranja zajedničke prakse u svim trima baštinskim ustanovama (tzv. AKM zajednica), predstavljen je u Republici Hrvatskoj novi *Pravilnik za opis i pristup građi u knjižnicama, arhivima i muzejima (Pravilnik KAM)*. Slijedeći razvoj *Pravilnika KAM* i njegove moguće upotrebe uočavaju se potencijalne prednosti iskoristive za obradu legata kroz nekoliko elemenata: navođenje većega broja stvaratelja djela, izdavanje sadržaja unutar jednoga djela i njegov poseban opis, povezivanje različitih pojavnih oblika djela, bilježenje svih dopuna koje se čine značajne, bilježenje bogatih i normiranih odnosa i drugo. Opis legata moguć je na razini fizičke cjeline, a zatim na razini opisa intelektualne cjeline. Hijerarhijska struktura odnosa cjeline i dijelova legata iskazala bi se na sljedeći način: na najvišoj razini potrebno je iskazati ustanovu kao imatelja građe te stvaratelja zapisa, a potom pojedinačne opise, opis na razini knjižničnog fonda (zbirni opis), opis na razini zbirke, opis na razini podzbirke kao cjeline, opis na razini pojedinog rukopisnog poglavlja kao zasebne cjeline, opis na razini pojedinog lista i stranice u rukopisu.

Bez obzira na sve navedene prednosti i nužnost obrade legata, s druge pak strane, u knjižnicama je još uvijek puno neotkrivenih i neobrađenih fondova. To su često legati koji su

samo ostavljeni, pa iako raznovrsni i jedinstveni, nedostatno su iskorišteni i neprimjereno pohranjeni. Razlozi su zašto je tome tako brojni no svakako valja istaknuti one najčešće, a to su nedostatak stručnog osoblja i prostora. Previše nedostupnih i nekatalogiziranih posebnih zbirki za rezultat imaju ograničavanje intelektualnoga pristupa jedinstvenim primarnim izvorima. Nekoliko je pojedinačnih istraživanja i radova (Ascher i Ferris 2012, Yakel 2005) u kojima se daje pregled stanja „skrivenih zbirki“ u knjižnicama i arhivima te se daje pregled nekih od glavnih inicijativa u prikupljanju podataka, opisa i preliminarnih evidencija zbirki. U smjeru tih inicijativa treba promatrati daljnje aktivnosti u Republici Hrvatskoj jer neobrađeni legati u hrvatskim knjižnicama veliko su i neistraženo blago. U ranijoj literaturi bilježi se nužnost očuvanja kulturnoga i zavičajnoga blaga (Dadić 1985), s potrebom identifikacije stare i rijetke građe i razmjene podataka (Šimek 1993), no i trideset godina kasnije nema značajnijega napretka. Da bi se istražili podaci o obrađenosti legata u knjižnicama, potrebno je dobiti uvid u stanje zbirki. Prvo prikupljanje informacija o stanju knjižnica u Republici Hrvatskoj bilo je 1966., ali bez isticanja podataka o posebnim zbirka u knjižnicama. Prema istraživanju provedenom 1992., od 97 baštinskih zbirki u Republici Hrvatskoj, 48 % knjižnica ima katalog, ali u 70 % potrebna je izrada novih kataloga jer su postojeći nepotpuni ili ih nema (Šimek 1993, 10). Kao začetak izgradnje budućega registra književnih ostavština, 2007. provedena je anketa „Baština u narodnim knjižnicama“ (Belan-Simić 2007, 83–92), dok se deset godina kasnije razvija projekt „Književna baština u muzejima“ s namjerom povezivanja predmeta, cjelovitih zbirki i ostavština književnika u muzejima, ali i ostalim ustanovama, no s ograničenjem samo na književnu baštinu. Danas je u *Statističkim podacima i pokazateljima uspješnosti za narodne knjižnice za 2020. godinu* utvrđen broj posebnih zbirki u Sustavu statističkih podataka o knjižnicama (Statistički podaci i pokazatelj uspješnosti za narodne knjižnice za 2020. godinu) pri Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Prema navedenoj statistici za 2020. u 194 narodne knjižnice bilježi se 171 zavičajna zbirka s 209 880 svezaka jedinica građe, od čega je 178 206 svezaka knjiga, dok se u 86 knjižnica bilježi ukupno 501 posebna zbirka (u kojima također mogu biti i legati). Sustav po prvi puta za 2020. bilježi i podatke za knjige, časopise, novine i ostalu knjižničnu građu nastalu do 1850. prema kojemu je u hrvatskim narodnim knjižnicama 6 923 svezaka knjiga nastalih prije 1850. (od čega je 48 % u jednoj knjižnici, Knjižnicama grada Zagreba), te 424 sveska časopisa i 49 godišta novina. Unatoč tim recentnim i naoko sveobuhvatnim podacima o zavičajnim i posebnim zbirka te o staroj i rijetkoj građi, izdvojene i sustavne evidencije legata još uvijek nema.

Dakle, u kontekstu organizacije, zaštite i upravljanja baštinskim zbirka, nužno je prikupljanje podataka o broju i stanju zbirki pisane baštine, kao preduvjet za stvaranje nacionalne politike i strategije zaštite pisane baštine. Ti su podaci nužni za svako daljnje promišljanje i razmatranje očuvanja legata. U tom smislu svakako treba istaknuti dokument *Prijedlog nacionalnog programa zaštite pisane baštine* koji je izradila Radna skupina Hrvatskog knjižničkog vijeća.¹¹ Učinkovito prikupljanje podataka moguće je jedino dobrom usklađenošću takve akcije unutar niza pojedinačnih ustanova. Za to su potrebna dva preduvjeta, jasna svijest unutar pojedinačnih knjižnica čemu će ti podaci služiti i izrada jasne, precizne i učinkovite metodologije te njezina implementacija na operativnu razinu (Krtalić i Hasenay 2011, 64–65). Unatoč svim poteškoćama valja vjerovati da su hrvatske knjižnice na tom putu.

¹¹ Dostupno na: [https://min-kulture.gov.hr/kulturne-djelatnosti-186/knjiznicna-djelatnost-361/hrvatsko-knjiznicno-vijece-522/biljeske-sa-sjednica-663/arhiva-2031/2031\(2022-01-28\)](https://min-kulture.gov.hr/kulturne-djelatnosti-186/knjiznicna-djelatnost-361/hrvatsko-knjiznicno-vijece-522/biljeske-sa-sjednica-663/arhiva-2031/2031(2022-01-28)).

7. Očuvanje i zaštita legata

Očuvanje i zaštita legata pitanje je s kojim se u informacijskim ustanovama suočavamo bez obzira na činjenicu jesu li legati obrađeni ili nisu, imaju li oni neku iznimnu vrijednost ili su npr. samo privremeno pohranjeni u prostorima ustanove. U tom smislu na raspolaganju nam je čitav spektar raznorodnih aktivnosti koje možemo provoditi imajući uvijek na umu da je pri organizaciji i obradi legata potrebno očuvati cjelovitost i posebnost zbirke te istaknuti njihovu zavičajnu i baštinsku vrijednost. Dakle, kod legata je uobičajeno arhivističko načelo čuvanja cjeline zbirke, ali to ne mora biti uvijek pravilo dok specifičnosti njihove pohrane i čuvanja ovisе o instituciji u kojoj se nalaze. Nakon njihove evidencije, temeljni je izazov očuvati ih i učiniti dugoročno dostupnima. Općenito se može ustvrditi da za njih vrijede smjernice za posebne zbirke, ali sa specifičnostima prilagođenima pojedinim vrstama građe u njima, npr. knjige, časopisi, novine, rukopisi, fotografije, AV građa i drugo te prilagođenima pripadnosti određenoj zbirci, npr. kao dio spomeničke, zavičajne, zbirke rukopisa, rare i sl. Sva ta širina i raznovrsnost građe koja se može naći u legatu, pridonosi njegovoj kompleksnosti i vrijednosti te dodatno usložnjava upravljanje legatom, njegovu zaštitu i pohranu sa svih stajališta. Dodatni izazov koji se javlja jest kako i gdje smjestiti zbirku u optimalnim uvjetima, prilagođeno svakoj vrsti građe, te ju dugotrajno sačuvati.

IFLA-ina načela za skrb i rukovanje knjižničnom građom (2003) pod zaštitom obuhvaćaju sva upravna i financijska pitanja, uključivši pohranu i čuvanje građe u spremištima, kadrovsku politiku te postupke, tehnike i metode čuvanja knjižnične i arhivske građe i informacija koje one sadrže. Nužno je da aktivnosti u zaštiti budu sastavni dio osnovnih funkcija knjižnice, a implementaciju aktivnosti zaštite treba razumjeti na nekoliko razina. Strateška razina zaštite podrazumijeva aktivnosti pokretanja projekata, predlaganja inicijativa, poticanja i organizacije obrazovanja i edukacije stručnjaka za zaštitu na nacionalnom i/ili međunarodnom nivou. Tehnička razina zaštite odnosi se na primjenu metoda i tehnika zaštite, ali uključuje i stručno-znanstvenu problematiku povezanu sa specifičnostima materijala i čimbenicima koji ih ugrožavaju. Operativna razina podrazumijeva probleme i svakodnevne aktivnosti informacijskih stručnjaka, prikupljanje, čuvanje, pohranu i organizaciju informacija (Krtalić, Hasenay i Aparac-Jelušić 2011, 4). Pri tome je prepoznavanje glavnih i neposrednih opasnosti za knjižnični fond ili posebne zbirke od najvećega značaja, a zbog osjetljive vrste papira i lakoće propadanja posebnu pozornost valja posvetiti građi nastaloj prije 1850. Mnoštvo je čimbenika koji utječu na fizičku zaštitu posebnih zbirki, pa tako i legata. Vanjski čimbenici koji utječu na zbirku jesu npr. svjetlo, temperatura, relativna vlažnost, zagađenje zraka, plijesan, štetočine i sl. Veliku važnost u provođenju aktivnosti zaštite ima kvaliteta prostora u kojem su vrijedne i osjetljive zbirke pohranjene pri čemu treba voditi računa o nekoliko čimbenika kao što je kvaliteta i funkcionalnost same zgrade i spremišta za posebne zbirke, pitanje cirkulacije zraka u njima, vrsta polica na/u kojima se građa čuva i sl. Isto tako, pri planiranju prostora knjižnice treba voditi računa o trošku naspram dobrobiti očuvanja zbirki. Preporuka je da se posebne i zavičajne zbirke čuvaju odvojeno od ostalih zbirki u knjižnici, u prostoru posebno namijenjenom za promociju očuvanja zbirki (Ogden 2004). Stvaranjem optimalnih uvjeta pohrane, tj. smještajem u odgovarajuće spremišne prostore i isključivanjem štetnih fizikalno-kemijskih, bioloških i mehaničkih utjecaja, sprječavanjem oscilacija vlage i temperature, upotrebom zaštitne ambalaže, pravilnim rukovanjem i drugim zaštitnim postupcima i mjerama, usporava se proces starenja i produljuje trajnost čitave zbirke.

Kod provođenja svih aktivnosti povezanih sa zaštitom i očuvanjem legata, vrlo je važno imati na umu da su njihova pohrana, čuvanje i zaštita neodvojivi od njihove dostupnosti i korištenja. Pri tome je nužno kod uporabe u operativnom smislu voditi računa o uporabi rukavica za čitanje i pregledavanje pojedine građe te razmotriti pitanja fotokopiranja, preformatiranja građe mikrofilmiranjem ili digitalizacijom i sl.

Zaštitu treba promatrati i s pravnoga gledišta. Za razvoj politike zaštite potrebno je istražiti koji standardi i smjernice već postoje, te kako se mogu interpretirati i primijeniti u praksi na određenu knjižničnu zbirku. Različita načela, smjernice, naputci, propisi i kriteriji sadržani u dokumentima definiraju svjetsku, nacionalnu, regionalnu i lokalnu baštinu te propisuju poslovanje baštinskih ustanova u pogledu nabavne politike, ali i u pogledu izrade inventara. Oni usmjeravaju donošenje odluka o tome kako će se definirati pravni status zbirke te zaštititi i očuvati njezino fizičko i intelektualno obličje (Fowler 2001). Prema NSK *Smjernicama za zaštitu knjižnične građe u narodnim knjižnicama* (2011), zaštitom baštinske građe obuhvaćeni su vrijedni stariji primjerci zavičajne građe, ostavštine i privatne zbirke, koje darom ulaze u fond zavičajnih zbirki, a posebno treba voditi računa o zaštićenoj građi koja ima i svojstvo kulturnog dobra.

8. Upravljanje legatima u knjižnicama

Kako je već ranije spomenuto legati u knjižnice dolaze da bi se sačuvali za buduće naraštaje. Pri njihovu prihvaćanju, organizaciji i upravljanju, važna je procjena njihove vrijednosti i trajnosti te hoće li i u budućnosti postojati potreba za njihovim korištenjem te koliki će biti intenzitet njihova korištenja. Razvidno je središnje pitanje koje usmjerava učinkovito upravljanje legatima, a to je pitanje njihove vrijednosti, tj. uspostava svojevrsnih aksioloških kriterija koji će procijeniti vrijednost legata u najširem smislu te riječi. Dakle, ti precizni kriteriji vrednovanja legata usmjeravaju odabir što će se čuvati, kako i za koga. Za dugoročnu zaštitu i općenito za upravljanje zbirka potrebno je podrobno analizirati zbirku, provesti tzv. mapiranje zbirke, pregled, procjenu i u konačnici njezino vrednovanje što se često naziva i evaluacija zbirke kao svojevrsan krovni pojam. Procjena će odrediti koliko dobro zbirka podržava ciljeve, potrebe i misiju knjižnice. Legat se, najčešće, procjenjuje lokalno. Vrednovanjem se razmatra i opisuje zbirka u svojim okvirima ili u suodnosu s drugim zbirka. Najčešće se ciljevi razvoja zbirke iščitavaju u dokumentima/politici razvoja zbirke, dok evaluacija ispituje ili opisuje zbirku u njezinim okvirima ili u odnosu na druge zbirke. U skladu s prethodno navedenim moguće je ustvrditi da je vrednovanje zbirke zapravo proces tijekom kojeg otkrivamo njezine prednosti i nedostatke, koristeći tehnike koje će dati pouzdane rezultate (Clayton i Gorman 2001, 160–163). Vrijednost je moguće definirati s različitih gledišta. Vrijednost zbirci daje starost, jedinstvenost, rijetkost, financijska vrijednost i krajnja uporaba. Vrijednost može biti povijesna, bibliografska, dugoročna i sadržajna (književna, kulturna, akademska ili istraživačka, sociološka, lokalna, nacionalna ili međunarodna vrijednost itd.). Rijetkost obuhvaća jedinstvene materijale, malu mogućnost opstanaka, materijal s dodanom vrijednošću ili nepristupačan materijal. Uporaba može biti zbog sadržaja ili formata, za različite prigode i svrhe, a često u uskoj svezi sa stanjem zbirke (Foot 2007, 28–30). Također je potrebno sagledati zavičajni karakter autora, djela, nakladnika ili teme, po kojemu legat dobiva dodanu vrijednost. U kontekstu vrijednosti sadržaja, razlikuju

se estetske, dokumentarne, dokazne, forenzične te ekonomske ili marketinške vrijednosti sadržaja. Vrijednost može biti hedonistička, vrijednost vrste i vrijednost ponovne uporabe (sekundarna vrijednost) (Smith 2007, 4–25). Isto tako, vrijednosti mogu biti kulturne – koju čine elementi kao što su dokumentarna, povijesna, arheološka i starosna te estetska vrijednost, upotrebne vrijednosti – koju čine namjenska (funkcionalna), gospodarska (ekonomska), društvena i politička vrijednost te na samom kraju emotivne vrijednosti s čitavim nizom manje objektivnih, a više subjektivnih elemenata vrednovanja (Antolović 2008, 29). Da bi se spoznale temeljne karakteristike legata u knjižnici, potrebna je procjena vrijednosti legata na svim razinama, kroz različite aspekte. Potrebno je procijeniti dubinu zbirke i temelj na kome se mogu odrediti informacijske razine zbirke. Valja razlučiti dva temeljna kriterija važna za prihvaćanje legata u knjižnicu. Prvi se odnosi na sam sadržaj legata, koji mora imati visoku kulturnu, povijesnu ili znanstvenu vrijednost, a drugi se kriterij odnosi na osobu koja je stvarala svoju književnu i/ili drugu zbirku koju ostavlja knjižnici. Daljnjom razradom i dubljim uvidom u problematiku tih kriterija, moguće je izdvojiti nekoliko kriterija po kojima se može vrednovati legat: zavičajnost (imatelja građe-darovatelja, autora djela, tematika građe u legatu), jedinstvenost i unikatnosti (sačuvan mali broj primjeraka), autor (nacionalni ili lokalni kulturni doprinos), značenje djela (kulturno, povijesno, znanstveno, utjecaj na sredinu u kojoj je nastalo), umjetnička vrijednost, starost (godina izdavanja), cjelovitost, financijska vrijednost i drugo. Također, kod vrednovanja legata valja uključiti i subjektivno vrednovanje, stručnu prosudbu knjižničara o zbirci, mišljenje korisnika, dojmove o stanju i značaju legata za knjižnicu i lokalnu zajednicu u cjelini.

S obzirom na prethodno navedeno, razvidna je potreba za cjelovitim pristupom u definiranju kriterija koji trebaju obuhvatiti sve aspekte, od toga što je legat značio osobi koja je sakupljala zbirku, osobi koja ju je darovala (emotivne vrijednosti), ustanovi koja sada posjeduje legat (emotivne, kulturološke, materijalne vrijednosti) pa sve do toga što legat i građa u njemu znače za povijest i kulturu grada, povijest tiskarstva, povijest knjige, povijest čitalačkih navika i sl. S druge pak strane, ne smije se zanemariti činjenica da bi vrednovanje trebalo prilagoditi potrebama knjižnice i zbirke, s obzirom na vrstu knjižnice, veličinu fonda, korištenje, pristup, korisnike, starost i fizičko stanje legata.

Pored vrijednosti legata i postupka njihova vrednovanja što čini okosnicu svih aktivnosti, za učinkovito upravljanje (engl. *management*) legatima u obzir treba uzeti i čitav niz ostalih elemenata. Na općenitoj razini može se ustvrditi da upravljanje zbirkama obuhvaća sustavno upravljanje postojećim fondom knjižnice, upravljanje planiranjem, izgradnjom, zaštitom, financiranjem, već spomenutim vrednovanjem i korištenjem knjižničnih zbirki tijekom dužeg razdoblja, radi ostvarenja specifičnih ciljeva institucije (Collection management in academic libraries 1999, 15–38). Dakle, u svojoj suštini upravljanje zbirkama legata obuhvaća pojmove izgradnje i razvoja zbirki, a uključuje planiranje i financiranje, razvoj zbirke, selekciju, nabavu, omogućavanje pristupa, uporabu, održavanje, evaluaciju te zaštitu i izlučivanje građe (International encyclopedia of information and library science 2003). Postoji nekoliko smjernica za upravljanje posebnim zbirkama i njihovu organizaciju, ali s naglaskom na sveučilišne i znanstvene knjižnice, bez posebnoga izdvajanja legata. Upravljanjem legatima, ali u širem kontekstu posebnih zbirki, počeo se baviti R. B. Shuman (1959, 47–51), kada se upravljanje zaštitom u knjižničarstvu i srodnim disciplinama počinje sustavno razmatrati. Mnogo godina kasnije, M. Lietaer (2008, 33–38) predlaže vodič za upravljanje darovima u knjižnicama, a time, ujedno, i razvojem i upravljanjem zbirki. Među vrstama donacija, navodi i legat te spominje knjižnično-povijesni pristup rekonstrukciji privatnih zbirki.

Specifični vid upravljanja zbirka predstavlja upravljanje njihovom zaštitom/očuvanjem (engl. *preservation management*) i obuhvaća upravljačka, financijska i tehnička pitanja uključena u zaštitu knjižnične građe svih formata i/ili njezina informacijskog sadržaja, s ciljem maksimalnog produžetka mogućnosti korištenja (Feather, Matthews i Eden 1996, 5). Moguće je više različitih pristupa problematici zaštite, od teorijskoga pristupa problematici, planiranja zaštite i procesa upravljanja, različitih izazova zaštite materijala i metoda, do utjecaja zaštite na kulturna i društvena pitanja (Krtalić i Hasenay 2013, 59). Upravljanje zaštitom/očuvanjem legata složen je postupak te obuhvaća utjecaj legata i ulogu svih aspekata na trenutno i buduće poslovanje knjižnice, stoga je ovu problematiku potrebno sagledati kroz različite aspekte u upravljanju zaštitom. Sveobuhvatan pristup u tom smjeru temelji se na prijedlogu teorijskog modela upravljanja zaštitom kroz pet različitih aspekata: strateško-teorijski, ekonomsko-pravni, edukativni, materijalno-operativni i kulturološko-društveni aspekt (Krtalić i Hasenay 2011, 37–66).

Prvi u nizu složenih aktivnosti u upravljanju zaštitom jest strateško-teorijski aspekt. U okviru tog aspekta provode se aktivnosti kojima se ispituje opći kontekst u kojemu djeluje knjižnica, koja je misija knjižnice, kako se njezina djelatnost uklapa u nacionalnu strategiju zaštite te kako se odnosi prema drugim knjižnicama koje posjeduju legate, mogu li druge knjižnice poslužiti kao primjeri dobre prakse i kako one upravljaju zaštitom legata. *Benchmarking* je alat koji služi za usporedbu modela među institucijama i zemljama pomoću kojega se utvrđuju primjeri dobre prakse. Pri tome je vrlo važno imati na umu da „strateško planiranje jedan je od ključnih koraka kako u cjelokupnom poslovanju informacijskih ustanova, tako i u upravljanju zaštitom. Temelj strateškog planiranja u upravljanju zaštitom čini izrada pisanih dokumenata, poput izjave o poslanju, politike, strategije i programa zaštite.“ (Krtalić, Hasenay i Aparac-Jelušić 2011, 12–13). Dakle, ključno je dobro planiranje te uključivanje relevantnih teorijskih saznanja u praksu. Za sustavno i učinkovito planiranje aktivnosti zaštite važno je postojanje politike zaštite. U nju treba ugraditi sljedeće elemente: opseg i obuhvat politike zaštite, svrhu i zadaću ustanove, filozofiju zaštite, resurse, potrebe zbirke, povezanost s ostalim aspektima poslovanja knjižnice, sigurnost zbirke, pohranu i kontrolu mikroklimatskih uvjeta, rukovanje zbirka, preformatiranje (mikrofilmiranje, digitalizaciju), izložbu i posudbu, upravljanje rizikom i ažuriranje (Foot 2013). Važno je da svi navedeni elementi politike zaštite budu u nekoj mjeri zastupljeni, a o samoj će ustanovi ovisiti kojim će ih redoslijedom navoditi i koliko će pojedini element biti opsežan. Učinkovita politika zaštite mora imati jasno izražene ciljeve, definirane resurse i odgovornost za njihovo ostvarivanje (Edukativni portal Komisije za zaštitu Hrvatskog knjižničarskog društva. Planiranje procesa zaštite u knjižnici). Svako upravljanje zbirka i djelovanje unutar knjižnice umnogome ovisi o financijama iz čega slijedi da ekonomsko-pravni aspekt određuje dinamiku i daljnji smjer razvoja. Unutar tog aspekta nužno je sagledati financiranje ustanove, razmotriti pitanja kao što su: tko ju financira, koji su dostupni financijski izvori i ima li mogućnosti vanjskih izvora financiranja. Pri tome bitnu ulogu ima analiza troškova i pažljivo planiranje na što usmjeriti financijske izvore kod zaštite – na uvjete pohrane, projekte, edukaciju osoblja ili nešto drugo. Pisani planovi omogućuju detaljan uvid u cjelokupne troškove ustanove i udio zaštite u tome, podržavajući argumentirano donošenje odluka (Krtalić, Hasenay i Aparac-Jelušić 2011, 18). U svemu tome važno je redovito financiranje aktivnosti zaštite i to ponajprije usmjeravanje sredstava u preventivne aktivnosti i dobre uvjete pohrane građe. Legati su u cjelokupnom upravljanju zaštitom često pod posebnim programima i projektima, ali mogu biti i poveznica za dobivanje i iznalaženje dodatnih sredstava financiranja. Pravni

dokumenti zaštite baštinskih zbirki na nacionalnoj razini postoje, ali postavlja se pitanje koliko se oni provode i koliko su uklopljeni na institucionalne razine te gdje su u njima legati. Jasna pravna regulativa i definiranje posljedica (ne)provođenja zakona smjer su kojim treba krenuti u smislu olakšavanja provođenja pravnih (legislativnih) mjera u praksi. Edukativni aspekt upravljanja zaštitom obuhvaća svakodnevne i specifične aktivnosti osoblja te znanje koje je potrebno za očuvanje zbirke legata, a posebna su pitanja kako prenijeti to znanje korisnicima te razumiju li svi akteri uključeni u proces važnost zaštite legata. Edukacija je vrlo važna za obavljanje niza specifičnih i redovitih aktivnosti zaštite legata. Svi djelatnici knjižnice trebali bi posjedovati temeljna znanja o zaštiti legata i posebnih zbirki bez obzira na posao koji obavljaju, dok djelatnici posebno zaduženi za zbirke legata i druge posebne zbirke, voditelji zbirki i svi koji u radu dolaze u kontakt sa zbirkom, trebaju posjedovati specifična znanja i vještine. Važna je i edukacija korisnika te njihova znanja o zaštiti građe. Oni trebaju posjedovati osnovna znanja o rukovanju građom te se ponašati u skladu s propisima definiranim u pravilnicima o uvjetima i načinu korištenja knjižnične građe. Osoblje ustanove može uvelike tome doprinijeti, a važnu ulogu u tome ima i sustav obrazovanja kroz formalne i možda još više kroz neformalne puteve prijenosa znanja o značenju i zaštiti legata. Obrazovanost o problematici zaštite ističe se kao ključan aspekt u učinkovitom upravljanju zaštitom i to kao polazište u izgradnji modela upravljanja zaštitom (Krtalić, Hasenay i Aparac-Jelušić 2011, 26). Zaključno u vezi s ovim aspektom može se ustvrditi da veliki dio problema u zaštiti proizlazi iz nedovoljne osviještenosti i poučenosti o problematici zaštite i njezinim mogućnostima, a taj bi se problem uvelike smanjio pristupanjem razvoju edukativnog aspekta zaštite i stvaranju poučnih sadržaja (Krtalić i Hasenay 2011, 61).

Nadalje, materijalno-operativni aspekt uključuje ispitivanje stanja fonda zbirke legata u knjižnici, procjenu uvjeta pohrane građe te kontrolu tih uvjeta, procjenu brzine propadanja materijala, primjenu pojedinih metoda i tehnika zaštite. U okviru tog aspekta kroz ispitivanje konkretne zbirke s konkretnim materijalima i metodama dolazi se do mjerljivih rezultata i karakteristika stanja fonda koje uključuje informacije o vrsti građe, vrsti materijala, vrstama i uzročnicima oštećenja, intenzitetu oštećenja i sl. Da bi se odredile optimalne i učinkovite metode i tehnike zaštite te preraspodijelile financije potrebno je, pored ispitivanja trenutnog stanja fonda, evaluirati postojeće standarde zaštite, utjecaj uvjeta pohrane građe na stanje zbirke (vlaga, svjetlost, temperatura, zagađenje zraka i sl.) te procijeniti glavne prijetnje. Ispitivanje stanja fonda u smislu uvida u fizičko stanje zbirki važno je i u kvalitativnom i u kvantitativnom smislu, a rezultat treba biti baza podataka o stanju fonda, tj. katalog stanja fonda koji služi kao podloga za upravljanje i organizaciju zaštite. U okviru kulturološko-društvenog aspekta promatra se kulturološki i društveni kontekst institucije, a unutar njega i zbirka legata, njezina vrijednost i prepoznatljivost u društvu na lokalnoj i nacionalnoj razini. Promatraju se prednosti koje dobiva institucija i društvo od zaštite zbirke, dobivaju li se zaštitom nove usluge, novi korisnici, koji bi bili rezultati neočuvanja zbirke te je li upravljanje i razvoj zbirke u skladu s kulturnim i društvenim razvojem. Definira se vrijednost zbirke i vrijednost zaštite, a povijesno istraživanje ispituje doprinos zaštićene zbirke u kulturnom i društvenom razvoju određenog područja, kao i kulturne karakteristike koje se ogledaju kroz zbirku na sadržajnoj i materijalnoj razini. Pri tome je važno napomenuti da mnoštvo fizičkih obilježja koje korisnici ili čitatelji ostavljaju u knjigama i interpretacije postaju predmetom istraživanja povijesti knjige, čitanja, povijesti umjetnosti i sl. (Krtalić i Hasenay 2013, 67). Unutar kulturološko-društvenog aspekta nužno je i sagledati suodnos knjižnice i ostalih kulturnih i društvenih ustanova, pogotovo ako su i one vlasnici dijela istih ili sličnih legata.

Navedeni aspekti upravljanja zaštitom legata u knjižnicama se najučinkovitije mogu konvergentno objediniti izgradnjom specifičnih konkretnih modela upravljanja zaštitom u konkretnom kontekstu djelovanja ustanove gdje postoji potreba za organizacijom i očuvanjem legata. U tom smislu ova razrada teorijskog okvira unutar navedene problematike s posebnim osvrtom na njezine specifičnosti koje nalazimo u knjižnicama može poslužiti u izgradnji polazišta za sveobuhvatno i sustavno istraživanje legata kao vrlo važnog dijela cjelokupnog korpusa naše kulturne baštine.

9. Zaključne napomene

Okrećući se bogatom nasljeđu prošlosti, u knjižnicama se pronalazi mnoštvo zbirke koje su vrijedan, ali nedovoljno istražen izvor informacija. Baštinske zbirke, zavičajne zbirke i legati kao njihova sastavnica, dio su toga neistraženog nasljeđa.

Osim u terminološkom smislu, fenomen legata moguće je promatrati na više načina: antropološki, filantropski, psihološki, pravno, kulturološki, povijesno, društveno itd. Legati imaju višestruke vrijednosti, a njihovi su stvaratelji često izuzetno značajni za zavičaj, regiju ili državu. Legati u pravilu predstavljaju ili se za njih predmnijeva da su pokretna kulturna baština, a česti problem javlja se s njihovim nejasnim pravnim statusom. Većinom nisu registrirana baština, nego baština koja još nije dospjela pod zakonski ili institucionalni tretman i zaštitu. Nužan je preduvjet za to stvaranje pretpostavki za evidencije legata.

Odnos prema baštinskoj građi i ostavštinama definira se najprije u pisanim smjernicama o politici prihvaćanja darova i izgradnji zbirke. Vlastita politika prihvaćanja darova jasno treba navoditi postupke i kriterije uključivanja legata u zbirke te isticati vlasništvo, podrijetlo, razloge darovanja, prikladnost ponuđene građe i sl. Nakon stručnog odabira, potrebno je sagledati moguću uporabu i potencijalne korisnike zbirke. Knjižnica samostalno odlučuje na koji će način istaknuti legat kao posebnu zbirku i cjelinu (kod obrade ili smještaja građe), uz prilagodbe svojim specifičnim potrebama i zahtjevima. Daljnje istraživačke izazove valja pronalaziti u iznalaženju metodološkog okvira procjene stanja legata. Sustavna i sveobuhvatna procjena stanja legata predstavlja temelj za daljnje korake učinkovitog očuvanja legata.

Mogući su različiti pristupi obradi, organizaciji, pohrani i dostupnosti legata u knjižnicama. U radu je prikazan teorijski okvir ove problematike i prikazani su opći podaci o legatima, njihovu upravljanju, organizaciji i očuvanju. Fokus je stavljen na kontekst legata u knjižnicama s čitavoga niza gledišta, kao i na moguće prepreke i probleme s kojima se susreće. Prepreke u radu s legatima najčešće su vidljive kroz nepostojanje i/ili neprepoznavanje mogućih zakonskih odredbi, preporuka i smjernica, financijskim i prostornim ograničenjima, neobrađenoj građi, nedovoljno educiranom osoblju i korisnicima te neprepoznatosti legata kao vrijednosti na institucionalnoj, regionalnoj i nacionalnoj razini. Razrada teorijskog okvira unutar problematike organizacije i očuvanja legata u knjižnicama kojom se ovaj rad bavio, može poslužiti u izgradnji polazišta za daljnje sveobuhvatno i sustavno istraživanje legata kao vrlo važnog dijela cjelokupnog korpusa naše kulturne baštine pri čemu se posebno treba usmjeriti na pitanja implementacije učinkovitih rješenja u praksu.

Literatura

- Antolović, Jadran. 2008. *Očuvajmo kulturnu baštinu: vodič za pripremu i provedbu projekata očuvanja kulturnih dobara*. Zagreb: Hadrian.
- Aparac-Gazivoda, Tatjana. 1993. „Organizacija knjižničnoga poslovanja u spomeničkim knjižnicama.“ *Vijesti Društva bibliotekara Istre* 10, no. 12: 2–7.
- Arbutina, Nada V. 2016. *Legat u biblioteci: doktorska disertacija*. Beograd: N. V. Arbutina, <https://fedorabg.bg.ac.rs/fedora/get/o:13422/bdef:Content/get>.
- Ascher, James P. i Anna M. Ferris. 2012. „Collection-Level Surveys for Special Collections: Coalescing Descriptors Across Standards.“ *The Journal of Academic Librarianship* 38, no. 1: 33–41.
- Balog, Antal. 2010. „Poslovanje knjižnica u zadaći prikupljanja sredstava.“ *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 53, no. 3/4: 42–65. <https://hrcak.srce.hr/file/119735>.
- Belan-Simić, Alemka. 2007. „Baština u narodnim knjižnicama – rezultati ankete.“ *Muzeologija* 43/44: 83–92. <https://hrcak.srce.hr/76960>.
- Bishop, Janet, Patricia A. Smith i Chris Sugnet. 2010. „Refocusing a Gift Program in an Academic Library.“ *Library Collections, Acquisitions, & Technical Services* 34: 115–122.
- Clayton, Peter i Gary Eugen Gorman. 2001. *Managing Information Resources in Libraries: Collection Management in Theory and Practice*. London: Library Association Publishing.
- Collection Management in Academic Libraries*. 1999. Uredile Clare Jenkins i Mary Morley. Aldershot; Brookfield: Gower publishing.
- Dadić, Vera. 1985. „Spomeničke biblioteke u odnosu na sistem znanstvenih informacija.“ U *Deseta skupština Saveza društava bibliotekara Jugoslavije*, Opatija, 19. i 20. ožujka 1984., uredio Srećko Jelušić, 113–117. Zagreb: Savez društava bibliotekara Jugoslavije.
- Drvodelić, Milan. 1981. *Englesko-hrvatski ili srpski rječnik*. Zagreb: Školska knjiga.
- Edukativni portal Komisije za zaštitu Hrvatskog knjižničarskog društva. n. d. „Planiranje procesa zaštite u knjižnici.“ Pristupljeno: 28. 1. 2022. <http://www.hkdrustvo.hr/zastita/zastita-knjiznicne-grade/planiranje-procesa-zastite-u-knjiznici/>.
- Feather, John, Graham Matthews i Paul Eden. 1996. *Preservation Management: Policies and Practices in British Libraries*. Aldershot: Gower.

- Foot, Miriam. 2007. „Preservation Policy and Planning“. U *Preservation Management for Libraries, Archives and Museums*, uredili Gary Eugen Gorman i Sydney J. Shep, 19–41. London: Facet Publishing.
- Foot, Mirjam. 2013. *Building a Preservation Policy*. London: British Library. https://www.bl.uk/britishlibrary/~/_/media/bl/global/conservation/pdf-guides/building-a-preservation-policy.pdf.
- Hebrang Grgić, Ivana. 2011. „Gifts in Croatian Public and Academic Libraries.“ *Collection Building* 30, no. 4: 167–171.
- Hergešić, Branka. 1958/1959. „O nabavi i nabavnoj politici.“ *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 5, no. 1–4: 9–23.
- Horvat, Ines i Damir Hasenay. 2020. „Interpretacija pisane baštine – potrebna znanja informacijskih stručnjaka.“ *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 63, no. 1–2: 389–409. <https://hrcak.srce.hr/file/367507>.
- Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. 2021. s. v. „Darovanje“. Leksikografski zavod Miroslav Krleža.. Pristupljeno 28. 1. 2022. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=1394>.
- IFLA-ina načela za skrb i rukovanje knjižničnom građom*. 2003. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.
- Institut za međunarodne odnose, Vesna Čopič, Aleksandra Uzelac, Jaka Primorac, Daniela Angelina Jelinčić, Andrej Srakar i Ana Žuvela. 2011. Poticanje privatnih ulaganja u kulturnom sektoru: sažetak. Europski parlament. Pristupljeno: 28. 1. 2022. http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2011/460057/IPOL-CULT_ET%282011%29460057%28SUM01%29_HR.pdf.
- International Encyclopedia of Information and Library Science*. 2003. Uredili John Feather i Paul Sturges. London-New York: Routledge.
- Jančiev, Zoran i Josip Supić. 2016. *Hrvatski porezni sustav*. Zagreb: Institut za javne financije.
- Johnson, Kevin. 2010. *The Power of Legacy and Planned Gifts: How Nonprofits and Donors Work together to change the World*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Jokanović, Vladimir, Fahrudin Kaledner, Emil Popović i Miloš Stojanović. 1984. *Bibliotekarski leksikon*. Beograd: Nolit.
- KAM: Pravilnik za opis i pristup građi u knjižnicama, arhivima i muzejima*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, Muzejski dokumentacijski centar, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu. Pristupljeno: 28. 1. 2022. <https://pravilnik.kam.hr/>.

- Katić, Tinka. 2011. *Model organizacije informacija o europskoj tiskanoj baštini (1455.-1850.) u hrvatskim knjižničnim zbirkama: doktorska disertacija*. Zagreb: T. Katić.
- Knjižničarstvo i srodna područja: izbor englesko-hrvatskih stručnih naziva. 2010. Priedila Jelica Leščić. Zagreb: Naklada Dominović.
- Kolanović, Josip. 2007. „Spomen-muzeji književnika i književni arhivi.“ *Muzeologija* 43/44: 9–25. <https://hrcak.srce.hr/file/114212>.
- Komisija za zaštitu knjižnične građe. *Rezultati ankete: Primjena Pravilnika o zaštiti knjižnične građe koja ima svojstvo kulturnog dobra 2011*. Pristupljeno: 28. 1. 2022. <http://www.hkdrustvo.hr/datoteke/1416>.
- Kosić, Sanja i Sanja Heberling Dragičević. 2017. „Izrada smjernica za izgradnju fonda u hibridnim knjižnicama – iskustva Sveučilišne knjižnice Rijeka.“ *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 60, no. 4: 161–189. <https://hrcak.srce.hr/file/288854>.
- Kovačević, Ljiljana, Dobrila Begenišić i Vesna Injac-Malbaša. 2014. *Rečnik bibliotekarstva i informacionih nauka: srpski-engleski-nemački*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije. <http://rbi.nb.rs/sr/home.html>.
- Krpan Smiljanec, Marina. 2016. „S efemernom građom: Mihanovićevim zagorskim stazama“. U *Knjižnice i kontinentalni turizam: zbornik radova*, uredile Marija Kretić Nađ i Renata Benić, 176–200. Beli Manastir: Gradska knjižnica.
- Krtalić, Maja i Damir Hasenay. 2011. „Zaštita pisane baštine u knjižnicama – analiza stanja i moguće perspektive upravljanja zaštitom hrvatske pisane baštine.“ *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 54, no. 1/2: 37–66. <https://hrcak.srce.hr/file/119679>.
- Krtalić, Maja i Damir Hasenay. 2013. „Overview of Qualitative and Quantitative Research Methods in the Field of Library-Material Preservation.“ *Qualitative and Quantitative Methods in Libraries: an International Journal of Library and Information Science* 2: 59–69.
- Krtalić, Maja, Damir Hasenay i Tatjana Aparac-Jelušić. 2011. „Upravljanje zaštitom pisane baštine u knjižnicama: teorijske pretpostavke.“ *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 54, no. 1–2: 1–36. <https://www.hkdrustvo.hr/vjesnik-bibliotekara-hrvatske/index.php/vbh/article/view/370/365>.
- Lietaer, Mieke. 2008. „Please Give Generously! Handling Donations to Libraries.“ *Art Libraries Journal* 33, no. 4: 33–38.
- Lundy, M. Winslow. 2008. „Provenance Evidence in Bibliographic Records.“ *Library Resources & Technical Services* 52, no. 3: 164–172.
- Maroević, Ivo. 2001. „Koncept održivog razvoja u zaštiti kulturne baštine.“ *Socijalna ekologija* 10, no. 4: 235–246. <http://hrcak.srce.hr/file/208406>.

- Mesić, Đurđa. 1996. „Pokret pučkih knjižnica u Hrvatskoj (sažetak priopćenja)“. U *Čitaonički i knjižnični pokret u Hrvatskoj u 19. i 20. stoljeću: zbornik radova sa znanstvenog skupa*, Pazin 15. studenoga 1993., uredio Bruno Dobrić, 109–110. Pula: Sveučilišna knjižnica.
- Miletić-Vejzović, Lejla. 2010. „Collection Management of Special Collections Materials: Emphasis on Digital Projects.“ U *Summer School in the Study of Old Books*, [Zadar, Croatia, 28th September to 2nd October 2009]. uredile Mirna Willer i Marijana Tomić, 303–325. Zadar: Sveučilište u Zadru.
- Ministarstvo kulture i medija. n. d. „Kulturna baština.“ Pristupljeno: 28. 1. 2022. [https://min-kulture.gov.hr/?id=349&pregled=1&datum=Wed%20Jan%2023%202019%2017:02:19%20GMT+0100%20\(srednjoeuropsko%20standardno%20vrijeme\)](https://min-kulture.gov.hr/?id=349&pregled=1&datum=Wed%20Jan%2023%202019%2017:02:19%20GMT+0100%20(srednjoeuropsko%20standardno%20vrijeme)).
- Ministarstvo kulture i medija. n. d. „Pretraživanje registra kulturnih dobara Republike Hrvatske.“ Pristupljeno: 28. 1. 2022. <https://registar.kulturnadobra.hr/#/>.
- Mirčov, Svetlana. 2004. „Biblioteke celine i biblioteke legati“. *Glasnik Narodne biblioteke Srbije* 6, no. 1: 11–16. <http://eprints.rclis.org/6046/1/2.pdf>.
- MDC. 2017-2022. „Književna baština u muzejima.“ Pristupljeno: 28. 1. 2022. <http://kbm.mdc.hr/>.
- Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu. 2012. „Narodne knjižnice.“ Pristupljeno: 28. 1. 2022. <http://www.nsk.hr/maticna-sluzba-za-narodne-knjiznice/>.
- Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu. *Smjernice za zaštitu knjižnične građe u narodnim knjižnicama*. 2011. Pristupljeno: 28. 1. 2022. <http://maticna.nsk.hr/wp-content/uploads/2019/04/za%C5%A1tita2-21.pdf>.
- Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu. *Sustav jedinstvenog elektroničkog prikupljanja statističkih podataka o poslovanju knjižnica. 2020. Statistički podaci i pokazatelji uspješnosti narodnih knjižnica za 2020. godinu*. Pristupljeno: 28. 1. 2022. http://maticna.nsk.hr/wp-content/uploads/2022/01/Podaci_i_pokazatelji_narodne_knjiznice_06_07_2021__2020.xlsx.
- Nebesny, Tatjana i Mira Švob. 2002. „Izgradnja knjižne zbirke u narodnim knjižnicama“. U *Slobodan pristup informacijama u službi kulturnog razvitka: zbornik radova*, uredile Alemka Belan-Simić i Aleksandra Horvat, 56–75. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo. http://dzs.ffzg.unizg.hr/text/nebesny_svob.htm.
- Ogden, Barclay. 2004. *Collection preservation in library building design*. Pristupljeno: 28. 1. 2022. <https://calpreservation.org/wp-content/uploads/2015/03/LibrisPreservation.pdf>.

- Okvir smjernica za izradu pisane politike nabave građe i izgradnje zbirki u narodnim knjižnicama, 2012. Pristupljeno: 28. 1. 2022. www.nsk.hr/wp-content/uploads/2012/11/smjernice-za-nabavu.pdf.
- Portal matične djelatnosti knjižnica u Republici Hrvatskoj. n. d. „Arhiva statističkih podataka i pokazatelja uspješnosti (2017-2020).“ Pristupljeno: 28. 1. 2022. <http://maticna.nsk.hr/statistika/preuzimanje/arhiva-statistickih-podataka-i-pokazatelja-uspjesnosti/>.
- Portal matične djelatnosti knjižnica u Republici Hrvatskoj. 2021. „Naputak za provođenje postupka registracije kulturnoga dobra.“ Pristupljeno: 28. 1. 2022. http://maticna.nsk.hr/wp-content/uploads/2021/09/Naputak-za-provođenje-postupka-registarcije-kulturnoga-dobra_2021-09-22.docx.
- Preporuke za ustroj zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama i drugim knjižnicama (ustanovama) koje prikupljaju knjižničnu zavičajnu građu. 2009. Pristupljeno: 28. 1. 2022. <http://www.hkdrustvo.hr/clanovi/Preporuke.pdf>.
- Radna grupa Hrvatskog knjižničnog vijeća. 2018. Prijedlog nacionalnog programa zaštite pisane baštine. Pristupljeno: 28. 1. 2022. <https://min-kulture.gov.hr/kulturne-djelatnosti-186/knjiznicna-djelatnost-361/hrvatsko-knjiznicno-vijece-522/biljeske-sa-sjednica-663/arhiva-2031/2031>.
- Reitz, Joan M. 2014. „Bequest“. U *Online Dictionary for Library and Information Science*. ABC CLIO. Pristupljeno: 27. 1. 2022. https://www.abc-clio.com/ODLIS/odlis_b.aspx.
- Saračević-Würth, Ranka. 2012. „O postupku utvrđivanja svojstva kulturnog dobra za knjižničnu građu.“ *Muzeologija* 48/49: 27–30. <https://hrcak.srce.hr/file/164822>.
- Sherman Smith, Amy i Matthew D. Lehrer. 2000. *Legacies for Libraries: a Practical Guide to Planned Giving*. Chicago, London: American Library Association.
- Shuman, Ronald B. 1959. „Reflection on the Establishment of Special Library Collections.“ *The Journal of the Academy of Management* 2, no. 1: 47–51.
- Smith, Abby. 2007. „Valuing Preservation.“ *Library Trends* 56, no. 1: 4–25.
- Strategija zaštite, očuvanja i održivog gospodarskog korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske za razdoblje 2011.-2015., 2011. Pristupljeno: 28. 1. 2022. http://www.min-kulture.hr/userdocsimages/bastina/STRATEGIJA_BASTINE_VRH.pdf.
- Šimek, Sanja. 1993. „Stanje u spomeničkim knjižnicama Republike Hrvatske s osvrtom na staru i rijetku tiskanu građu“. U *Standardiziranje kataložne obrade stare i rijetke tiskane građe*, Zagreb, 10. – 11. prosinca 1992., uredila Tinka Katić, 7–14. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna biblioteka.

- Šmulja, Vanja. 2013. „Biblioteke cjeline i legati u bibliotekama Republike Srpske.“ *Čitalište* 23: 52–61. http://citaliste.rs/casopis/br23/smulja_vanja.pdf.
- Šošić, Trpimir M. 2014. „Pojam kulturne baštine - međunarodno pravni pogled.“ *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* 51, no. 4: 833–860. <https://hrcak.srce.hr/file/190718>.
- Thompson, Anthony. 1965. *Rječnik bibliotekarskih stručnih izraza: englesko-hrvatskosrpski = Vocabularium bibliothecarii: english-croatian-serbian*. Zagreb: Školska knjiga.
- Tomečak, Branko. 2007. „O sadržaju i okolnostima darovanja značajnije značajnije i starije knjižnične građe: iz povijesti Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu prije 1920.“ U *400. obljetnica Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu: zbornik radova sa znanstveno-stručnog skupa*, Zagreb, 9. – 11. svibnja 2007., uredila Mirna Willer, 66–78. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica. <https://digitalna.nsk.hr/pb/?object=view&id=10785>.
- Vuković, Marinko. 2011. „Pogled na međuodnos baštine, kulture i identiteta.“ *Arhivski vjesnik* 54: 97–113.
- Yakel, Elizabeth. 2005. „Hidden Collections in Archives and Libraries.“ *OCLC Systems & Services* 21, no. 2: 95–99.
- Zakon o financiranju jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave*. 2017. Narodne novine 127, [https://www.zakon.hr/z/411/Zakon-o-financiranju-jedinica-lokalne-i-podru%C4%8Dne-\(regionalne\)-samouprave](https://www.zakon.hr/z/411/Zakon-o-financiranju-jedinica-lokalne-i-podru%C4%8Dne-(regionalne)-samouprave).
- Zakon o knjižnicama i knjižničnoj djelatnosti*. 2019. Narodne novine 17, <https://www.zakon.hr/z/1925/Zakon-o-knji%C5%BEnicama-i-knji%C5%BEni%C4%8Dnoj-djelatnosti-2019>.
- Zakon o lokalnom porezu*. 2016. Narodne novine 115, <https://www.zakon.hr/z/875/Zakon-o-lokalnim-porezima>.
- Zakon o nasljeđivanju*. 2003. Narodne novine 48, <https://www.zakon.hr/z/87/Zakon-o-naslje%C4%91ivanju>.
- Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara*. 1999. Narodne novine 69, <https://www.zakon.hr/z/340/Zakon-o-za%C5%A1titi-i-o%C4%8Duvanju-kulturnih-dobara>.
- Zavičajne zbirke u narodnim knjižnicama 2013., 2014.* Priredila Jelica Leščić. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica. <http://www.nsk.hr/wp-content/uploads/2012/01/Narodne-knji%C5%BEnice.-Posebne-zbirke-1-Zavi%C4%8Dajne-zbirke.pdf>.

Abstract

Theoretical and methodological assumptions of legacies preservation in libraries

Purpose. The aim of the paper is to develop a theoretical framework for the preservation of legacies with regard to the specifics that we find in libraries. The purpose of the paper is to create a theoretical and methodological starting point for further research that will make it possible to gain a more comprehensive insight into the state of preservation of legacies in libraries in the Republic of Croatia.

Approach/methodology/design. A review of the relevant literature is presented, with a special focus on the consideration of terminological and legal issues and the issue of preservation, processing, organization and placement of legacies in libraries, as well as the issue of their evaluation and use.

Findings. Based on theoretical considerations, insight was gained into the perception of legacies as values both for the library and for the wider local community. The notion of legacies in libraries is comprehensively defined from a whole range of points of view, and special emphasis is placed on possible obstacles and problems encountered by librarians in working with these special collections. The issue of legacies through various aspects of protection management was considered, which resulted in the definition of a comprehensive theoretical framework for the preservation of legacies in libraries.

Research limitations/implications. The issue of legacies, their organization and preservation in the Republic of Croatia has not been systematically researched so far. Obstacles to working with legacies are most often visible through scattered data on collections and/or the lack of records of heritage collections at the national level. There is also a large number of unprocessed collections due to the lack of staff, financial and spatial constraints, which results in the unavailability of materials for users, and unrecognized legacies as values at the institutional, regional and national levels.

Practical implications. This paper should be seen as a basic contribution to the systematic consideration of legacies in libraries, their organization, preservation and presentation in the context of cultural heritage as one of the main identity features.

Originality/value. Different approaches to the processing, organization, storage and availability of legacies in libraries are possible. The paper presents the theoretical framework of this issue and presents general data on legacies, their management, organization and preservation. The elaboration of the theoretical framework for the preservation of legacies in libraries is the starting point for further comprehensive and systematic research of legacies as a very important part of the entire corpus of our cultural heritage. In doing so, special attention should be paid to the issue of implementation of effective solutions in library practice.

KEYWORDS: legacy, legacy management, legacy preservation, special collections